

Retkes Attila

Az operett az ötvenes évek Magyarországon

Heltai Gyöngyi *Az operett metamorfózisai (1945–1956)* című tanulmánykötete az elmúlt időszak egyik legfontosabb hazai színháztudományi – illetve egyes fejezetei révén zene- és táncstudományi – munkája. A művelődéstörténészként, kulturális antropológusként ismert szerző, az ELTE keretében működő Atelier – Európai historiográfia és társadalomtudományok tanszék oktatója terjedelmes művében arra vállalkozott, hogy bemutassa az operett műfaját a háború utáni rövid demokratikus periódusban, illetve a kommunista diktatúra legsötétebb időszakában érintő változásokat, az ezekkel összefüggő kultúrpolitikai megfontolásokat. A tanulmánykötet közvetlen előzménye a szerzőnek a kanadai Laval Egyetem doktori programjában végzett kutatása, illetve a Csáky Móric témavezetésével sikeresen megvédett, francia nyelvű disszertáció. Heltai Gyöngyi az Atelier keretében is a francia társadalomtudományi kutatási módszereket követi – olykor markánsan eltérve a német és az angolszász tradíciótól.

Rögtön az elején érdemes leszögezni, hogy a címben szereplő metamorfózisok sokkal inkább torzulások, vakvágányok, mintsem igazi átváltozások. A vizsgált időszak politikusai – és a nekik mindenben megfelelni igyekvő kulturális intézményvezetők – ugyanis módszeresen megfosztották az operettet mindazoktól a sajátos, a kommersz műfaji keretek között is nagyszerűen érvényesülő közép-európai értékektől, amelyeket Kálmán Imre, Lehár Ferenc és kortársaik megteremtettek. Az így létrejött szocreál operett giccses és ízléstelen, témái ma már megmosolyogtatóak, de a maguk korában véresen komolyak voltak. Az 1945 és 1956 közötti magyarországi populáris zenés színháztudományt tehát semmiképpen sem azért érdemes tudományos vizsgálatnak alávetni, mert ebben az időszakban remekművek vagy igazán emlékezetes előadások születtek. Azért van értelme a mély és alapos analízisnek, mert az operett eltorzítása, az ehhez vezető lépéssorozat bepillantást enged a Rákosi-korszak döntési mechanizmusaiba, a kegyetlen és abszurd diktatúra hétköznapijaiba.

Az *Operett és kulturális emlékezet* című fejezet első tanulmánya Fedák Sárival, illetve a magyar bulvárszínházi kulturális örökség átértékelésével foglalkozik. Részletesen elemzi a primadonna népbírósági perét; bemutatva, hogy a színház világán kívül is népszerű, a két világháború közötti magyar „showbiznisz” élvonalába tartozó Fedák miért és hogyan lett ideális céltáblája a kommunista propagandagépezetnek. A letöltendő börtönbüntetésre ítélt és a színpadtól végleg eltiltott idős operettszínésznőt a korabeli sajtó egy letűnt, értéktelen kultúra bűnös szereplőjeként igyekezett beállítani. Fedák temetése (1955) még a korábbi befolyása visszaszerzéséért küzdő Rákosi Mátyás figyelmét is felkeltette: bírálta a belügyminisztert, hogy a gyászszertartást miért nem nyilvánította állambiztonsági szempontból kiemelt eseménynek. Fedák mellett Heltai Gyöngyi kötetében

még egy színész-legendával foglalkozik: Latabár Kálmánnak a kommunizmus éveiben sokat bíralt „öncélú játékmódját”, az ehhez kapcsolódó esztétikai értelmezési kereteket tárgyalja. Megvilágítja, hogy mit jelentett ezekben az években a Latabár által képviselt hagyományos komikum modellje, és hogyan fordulhatott elő, hogy a „kis Latyi” a kommunisták keresztútjába került, de 1950-ben mégis Kossuth-díjat kapott. A fejezet másik két tanulmányában Heltai Gyöngyi szemantikai és kommunikációs szempontból elemzi az 1950-es évek első felének két legzajosabb budapesti színházi sikerét; illetve feltárja az operett eredetmítoszait, azok politikai összefüggéseit. Az átdolgozott *Csárdáskirálynő* (1954) és a hét év szünet után színre vitt *Az ember tragédiája* (1955) elemzése nem csupán esettanulmány. A Fővárosi Operettszínház és a Nemzeti Színház döntéshozatali folyamatainak feltárása, a premierekhez kapcsolódó politikai csaták és sajtóvisszhangok értékelése példaértékű.

Tanulságos – bár a tudományos elemzés mellett olykor nehezebben érthető esztétikai fejtegetésekbe bocsátkozik – a tanulmánykötet második nagy fejezete (*Operett és interkulturalitás*). Heltai Gyöngyi itt elsősorban a szocialista realista operett interkulturális modelljét igyekszik megfejteni. Gazdag művelődéstörténeti és színház-antropológiai háttéranyag birtokában részletesen elemzi az *Állami áruház* című operettet (1952), illetve az említett *Csárdáskirálynő*-adaptációt. A fejezethez függelékként csatlakozik egy nemzetpolitikai szempontból releváns, a kötet tematikájától azonban – a vizsgált korszak azonossága ellenére is – jelentősen eltérő tanulmány, amely a romániai magyar színpadok nemzeti témáit és motívumait, a „megőrizve megszüntetés” folyamatát, színház és kulturális emlékezet érzékeny egyensúlyát vizsgálja.

(Heltai Gyöngyi: *Az operett metamorfózisai 1945–1956. A „kapitalista giccs”-től a haladó „mimusjáték”-ig. Tálatum sorozat 7. Sorozatszerkesztők: Kulcsár Szabó Ernő – Sonkoly Gábor. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2012. ISBN 978-963-312-109-2*)